

Zp Fosterogaf C. Markobut

Проф. др Божидар Марковић рођен је 1903. године у Солуну. Положио је докторат права у Паризу 1930. с докторском расправом *Оглед о односима између појма правде и обраде приватног позитивног права (Essai sur les rapports entre la notion de justice et l'élaboration du droit privé positif)*, коју је приликом одбране врло позитивно оценила комисија и стручна јавност. По повратку у земљу изабран је за доцента на Правном факултету у Београду за предмет Грађанско право. По окупацији 1941. стављен је на располагање, а после ослобођења 1944. није враћен на факултет и радио је у службама за припрему закона, све до пензионисања. Међутим, он није престајао да прати научну правну литературу, пре свега теоријско-филозофску, тако да се онда потпуно врати свом првобитном интересовању - теорији и филозофији права. Показало се на његовом примеру да је могућа успешна сарадња између старијих и млађих генерација ако су надахнуте истом племенитом жељом за откривањем истине.

У својој докторској дисертацији проф. Марковић полази од чињенице да позитивно прво својим конкретним нормама не може да реши основни задатак права - да своје прописе доноси у складу с друштвеним потребама, које се стално мењају. Да би то могло учинити, потребно је да релативно крутом позитивном праву служе као допуна неке опште правне идеје, правде и једнакост, као и морал и природно право, па тако и испитује појам и улогу правде у вези с тим.

Своје дело проф. Марковић је логично поделио на три одељка. У првом одељку одређује појам правде, правичности, природног права и морала како би утврдио њихове везе и однос према праву, да би у другом дао преглед разних схватања правде и, најзад, у трећем, одредио техничке начине помоћу којих правда продире у позитивно право.

У првом одељку се у првој глави расправља о појму правде. Ово класично и врло значајно питање обрађено је с прецизношћу и префињеношћу. Полази се од општег схватања правде заснованог на једнакости. Правда се састоји у једнакој мери за неједнаке ствари, одн. у начелу да свакоме треба дати оно што му припада, одн. оно што заслужује. Али то се може одредити само ако се води рачуна о томе да сама правда служи нечему, да је она одређена својим крајњим циљем. И ту је средиште проблема - како одредити циљ коме правда служи. Писац налази да се на ово питање дају два главна одговора - један трансцендентан, други људски. Одбијајући да улази опширно у ово питање, које је врло сложено, проф. Марковић најпре покушава да нађе одговор у самој Природи, чији смо део. Тај покушај је узалудан. Природа изгледа равнодушна према том питању - у њој важи само закон узрочности. Али чак и у сазнању оног што *јест*, иако је оно приступачније него оно што *треба*, ми нисмо сигурни у своје сазнање, јер сазнајемо само (оно што наша сазнајна моћ даје за нас, а не оно стварно, стварност *ло себи*).

Остаје да се потражи људски циљ света и човека. Тај циљ је сам опстанак, одн. прибавити оно што нам недостаје да опстанемо, да живимо, да избегнемо, одн. одложимо смрт, тј., још прецизније, да ојачамо своју моћ како бисмо што дуже опстали. То значи да усавршимо себе и своје друштво, да се развијамо, да напредујемо. Доследно томе, "све што је у складу с тим правилом треба сматрати праведним. Ево, дакле, мерила према коме се одређује суд вредности и на основу кога ће бити могуће одредити достојанство или заслуга дате личности... Одредили смо основу Правде, извор и основу права". А само достојанство личности одређено је њеном способношћу за живот. "Такав је општи закон опстанка снага, који, сам по себи, није ни моралан ни аморалан - мерило моралности се појављује тек са друштвом", каже наш писац. Снага према којој се цени вредност није биолошка него друштвена, према интересима друштва, које ограничава и усмерава појединачне снаге. Отуд излази да "право није снага (сила), него усредсређивање, канализација друштвена индивидуалних снага (сила)." Односи снага се непрекидно мењају с њиховом променом, па отуда и еволуција права. Али та еволуција није груба природна еволуција, на штету слабијих, које уништава, већ људска, која мора да очува свачију ма и најмању снагу, јер и она може допринети развоју друштва. При том се мора водити рачуна да се интерес друштва на схвати грубо утилитаристички, јер корист није добро по себи. Развијајући се, правда се приближава милосрђу, које ће, ако се развије до краја, учинити непотребном саму правду, јер је превазилази.

У другој глави писац сажето говори о појму правичности почев од грчких и римских схватања о њој до данас, с посебним освртом на однос једнакости и правде, са закључком да између ова два појма нема суштинских разлика. У вези с тим посебно се излаже појам једнакости, где се подвлачи, да саврмено право све више тежи једнакости, изједначајући у праву људе који су по природи неједнаки, те тако постижући једнак обим слободе за све, без обзира на њихову природну неједнакост, у чему се, наравно, не успева у потпуности.

У трећој глави реч је о природном праву. Истичући врло велике разлике у схватању овог појма, писац излаже, сажето, али садржајно, главна учења о овоме до XX века, особито истичући значајну разлику у питању његове променљивости, како би закључио да и нема суштинске разлике у садржају између правде и природног права, које је донекле противречно по себи, јер може постојати природан морал, али не и природно право.

Четврта глава је посвећана расправи о моралу. Истиче се да се он тешко може схватити искључиво рационално, јер се категоричне норме могу схватити само као ирационалне сходно својој априорној природи, те и не спадају у област науке у ужем смислу. Реално се зато може проучавати само позитивни морал друштвених скупина, различит од једне од друге скупине. Између морала и права писац не налази неку битну разлику, јер обе врсте норми служе истој сврси - опстанку и напретку друштва и човека. Ипак се може рећи да је морал узвишенији,

да је право минимум морала, те се отуд морал поклапа с правдом, изузев оног дела који спада у милосрђе.

У закључку првог дела писац подвлачи да између правде, правичности, природног права и морала нема суштинских разлика. Право тежи истом циљу као и морал, али се разликује по средству - државна санкција - и по обиму - право је уже од морала, обухвата само један његов део, онај који је неопходан за опстанак друштва и човека. Отуд излази да је морал најшири, јер обухвата и правду, и виши је од ње, као и да остаје увек извесно непоклапање између позитивног права и правде.

Други део расправе посвећен је излагању и критици главних праваца схватања, "школа" права у односу на појам правде. Ту се излажу и критикују одговарајући ставови утилитаризма и солидаризма, као и схватања идеализма и позитивизма. Посебно се расправља о нужности посматрања стварности, чињеница, којима се увек треба обратити да би се утврдила истинитост једног става. У вези с тим се истиче и значај наших уверења и осећања, али под условом да се ипак крајњи ослонац тражи у чињеницама, објективно датим, независно од тих уверења и осећања. Али и осећања и уверења имају знатан утицај на право и о томе се мора водити рачуна, јер су и то чињенице као и све дуге. Наши идеали несумњиво утичу на наше схватање права и то је позитивно. Само идеали, пак, иако настају на основу извесних стварних чињеница, ипак нису и не могу бити творевина социологије ни науке уопште. "Врлина се не ствара у лабораторијској епрувети" - каже духовито проф. Марковић. Не може се од индикатива прећи на императив, од чињеница на норму, из става "ово јест" на правило "траба чинити". Наша правда је сачињена делом од биолошке "правде", производа природне селекције, делом од наших метафизичких схватања о циљевима, закључује проф. Марковић ово суптилно излагање о правди.

У трећем делу своје расправе, проф. Марковић разматра технику "продирања појма правде у позитивно право". Временом, између позитивног права и схватања правде наступа јаз, јер се правда прилагођава променама у друштву, док законска норма остаје иста. Тај јаз се ублажава тумачењем права, али долази тренутак кад то више није могуће. Да би се тај тренутак одложио, даје се све већа слобода судији у примени права и законодавци све више воде рачуна о еластичности правних норми, уводећи "каучук-параграфе" и избегавајући строге обавезне норме у корист слободе странака у правном односу. Судија такође постаје све важнији у конкретизацији права сходно датим околностима. Посебну пажњу писац посвећује и тзв. "слободном научном истраживању права", и судској пракси. Исто тако подвлачи значај социологије у истраживању друштвених односа и прилагођавању права друштвеној стварности.

На крају, проф. Марковић излаже утицај стоичке доктрине на римско преторско право, и улогу правичности у енглеском праву да би завршио разматрањем савремених тенденција у праву у овој области и коначним кратким закључком да није могуће створити неко коначно савршено право, већ оно које потпуно остварује правду дату конкретно

у друштву. Јер, ”сваки човек има живот који је заслужио и свако друштво има правду које је достојно”.

Као што се види, проф. Марковић је дао једно дело које успешно повезује строго правни метод са социолошким и у том погледу његов рад је значајан допринос тадашњем схватању права и његове примене у правцу дедогматизације и давања оправданог значаја његовом социолошком елементу. Његов рад спада међу значајне доприносе нашој ондашњој теорији права, али он ни данас није изгубио свој значај, с обзиром да процес дедогматизације, револуцијом и новом дуготрајном догматизацијом, које ћемо се тешко и споро морати да ослобађамо. Стога би било добро кад би се овај његов рад превео и објавио или бар дао у скраћеном облику.

После рата проф. Марковић је одстрањен с факултета и радио је на законодавству, знатно доприносећи његовом развоју. Тек у последње време, упркос одмаклим годинама, он се враћа научном раду и објављује чланак о социолошком и етатистичком нормативитету у праву (у ”Зборнику за теорију права”, IV), који показује да ни у већ поодмаклим годинама његова мисао није ништа изгубила од свежине и дубине.

У закључку се може рећи да је проф. Марковић правни теоретичар који свестрано посматра право, полазећи од правне науке, али исто тако води рачуна и о социолошким и филозофским елементима његовим. На тај начин успева да синтетички обухвати правни феномен као елемент духовног света повезан са социолошким, политиколошким и филозофским појавама, помоћу којих се једино може у потпуности разјаснити. У нашој оскудној правној литератури, његово дело има своје значајно место, без обзира на то што је обимом остало мало услед стицаја лоших политичких услова за слободан научни рад. Он је умео да своја гледишта уобличијава истовремено тананим анализама и синтетичким широким захватима. Дobar познавалац не само теорије и филозофије права него и социологије и филозофије, он је за кратко време рада у овој области дао значајне резултете. У нашој предратној теорији и филозофији права он стоји одмах уз Ђорђа Тасића, коме је и најближи по начину схватања, иако чува своју оригиналност, истовремено као и он удаљен од нашег најзначајнијег филозофа права Т. Живановића. Његов повратак овој области после другог времена у коме није могао да се њоме бави прави је подвиг и показује колики је губитак што се није могао посветити раду за који је био истински обдарен и који је тако успешно започео. Прилике су биле против њега, али је он ипак успео да остави дело које значи драгоцен допринос и може служити истовремено као узор и као подстицај за даљи рад млађих поколења. Као и Ђорђе Тасић, проф. Марковић је симбол онога што смо могли имати у областима у којима су деловали и што је наша несрећна историја онемогућила. Упркос злој судбини, проф. Марковић је ипак учинио довољно да остави значајан прилог нашој науци и заслужи признање и захвалност наше просвећне јавности.

др Радомир Д. Лукић